

DOI: 10.31648/kpp.12039

Nikola Boruszewska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0009-0006-1760-0426

nikola.boruszewska@student.uwm.edu.pl

Łukasz Lenartowicz

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0002-2185-238X

lukasz.lenartowicz@uwm.edu.pl

Współczesna przestępczość odpadowa w ujęciu kryminologicznym

Wstęp

Przestępczość środowiskowa stanowi obecnie jedno z głównych zagrożeń dla bezpieczeństwa globalnego oraz jedną z najbardziej dochodowych form działalności przestępczej – zarówno w skali Unii Europejskiej, jak i na świecie. Zgodnie z raportami Programu Środowiskowego ONZ (ang. *United Nations Environment Programme* – UNEP) i Interpolu jest ona czwartą co do wielkości sferą nielegalnych zysków na świecie¹, przyczyniając się do degradacji ekosystemów, zagrożeń dla zdrowia publicznego oraz znaczących strat ekonomicznych, których skala wciąż rośnie².

Zgodnie z raportem Europolu pojęcie przestępczości środowiskowej obejmuje wszelkie działania naruszające przepisy dotyczące ochrony środowiska, które powodują znaczną szkodę lub ryzyko dla ekosystemów i zdrowia ludzi. Dotyczy to w szczególności

¹United Nations Environment Programme (UNEP), Interpol, *The rise of environmental crime: a growing threat to natural resources, peace, development and security*, s. 4, <https://www.interpol.int/en/content/download/5099/file/UNEP-INTERPOL%20Report%20The%20Rise%20of%20Environmental%20Crime.pdf> (data dostępu: 18.10.2025).

²Europol, *Environmental crime in the age of climate change threat assessment*, s. 4, <https://www.europol.europa.eu/publications-events/publications/environmental-crime-in-age-of-climate-change-2022-threat-assessment> (data dostępu: 18.10.2025).

nielegalnego zbierania, transportu, odzysku lub unieszkodliwiania odpadów oraz prowadzenia działalności z użyciem substancji niebezpiecznych³. Coraz częściej działalność ta powiązana jest z legalnym sektorem gospodarczym – wiele grup przestępczych wywodzi się z legalnych przedsiębiorstw, które wykorzystują słabości systemu regulacyjnego i branżowe luki prawne do prowadzenia działalności przestępczej. Legalne podmioty często stanowią fasadę, pozwalając ukryć nielegalne operacje, pranie pieniędzy i fałszowanie dokumentacji⁴.

Charakterystyka przestępczości odpadowej

Wśród różnych form przestępczości środowiskowej szczególne znaczenie ma przestępczość odpadowa. Wysokie koszty legalnego przetwarzania odpadów oraz złożoność przepisów sprzyjają powstawaniu alternatywnego, nielegalnego rynku usług oferujących tańsze, lecz nielegalne rozwiązania. Zjawisko to jest objęte szczególnymi regulacjami Unii Europejskiej, w tym rozporządzeniem (WE) nr 1013/2006 w sprawie przemieszczania odpadów oraz postanowieniami Konwencji bazylejskiej z 1989 r.

Nielegalny obrót odpadami stanowi obecnie jedno z kluczowych wyzwań bezpieczeństwa środowiskowego państwa i jednocześnie segment przestępczości gospodarczej o cechach wysokiej profesjonalizacji operacyjnej. Zjawisko to obejmuje zarówno nielegalne wprowadzanie odpadów do obrotu, ich transport, magazynowanie, składowanie, przetwarzanie oraz pozorne unieszkodliwianie, przy czym nielegalność odnosi się tu nie tylko do braku wymaganego zezwolenia administracyjnego, lecz także do obchodzenia reżimu bezpieczeństwa środowiskowego poprzez fikcyjne deklaracje, fałszywą dokumentację i instrumentalne wykorzystywanie tzw. spółek-słupów. Praktyka organów ścigania w Polsce wskazuje na to, że nielegalny rynek odpadowy przestał mieć charakter incydentalny i lokalny, a przybrał formę stałego modelu działalności przestępczej, którego logika ekonomiczna polega na drastycznym obniżeniu kosztów legalnej utylizacji poprzez przerzucenie faktycznych kosztów i ryzyk zdrowotno-środowiskowych na państwo i społeczności lokalne. W ostatnich latach ujawniono setki miejsc porzucenia lub składowania odpadów, w tym odpadów niebezpiecznych, a skala pojedynczych spraw sięgała tysięcy ton substancji chemicznych zdeponowanych w wynajętych halach magazynowych, wyrobiskach poźwirowych czy na terenach rolnych, co generowało konieczność interwencyjnego usuwania skażenia przez samorządy i Inspekcję Ochrony Środowiska. Taka działalność nie jest spontanicznym „wyrzuceniem beczki do lasu”, lecz przypomina wyspecjalizowany łańcuch logistyczny: pozyskanie zleceńodawcy, przejęcie odpadu, wystawienie dokumentu rzekomego przekazania do legalnego zagospodarowania, przewiezienie i zdeponowanie w miejscu nieprzystosowanym oraz często kontrolowane podpalenie mające zniszczyć dowody i zmniejszyć objętość substancji. Organy ścigania wprost używają

³Ibidem, s. 5.

⁴Ibidem.

pojęcia „mafia śmieciowa”, ponieważ proceder ma cechy działalności zorganizowanej, z wyraźnym podziałem ról i zorientowaniem na maksymalizację zysku przy minimalizacji wykrywalności⁵.

Ekonomiczno-kryminologiczna analiza przestępczości odpadowej

Nielegalny obrót odpadami można analizować jako rynek przestępczy o strukturze zbliżonej do innych rynków nieformalnych, takich jak nielegalny rynek żywności, paliw czy wyrobów akcyzowych. W literaturze kryminologicznej opisuje się powtarzalny schemat: po pierwsze, powstaje luka regulacyjna lub ekonomiczna – w przypadku odpadów jest to wysoki koszt legalnej utylizacji, szczególnie w odniesieniu do odpadów niebezpiecznych i chemicznych; po drugie, pojawia się podmiot gotowy tę lukę wypełnić, oferując usługę „tańszą”, ale nielegalną; po trzecie, zostaje wytworzona dokumentacja mająca stworzyć pozory legalności przepływu towaru/usługi; po czwarte, rzeczywisty przedmiot obrotu zostaje ukryty, porzucony lub zniszczony w sposób utrudniający identyfikację sprawcy. W przypadku odpadów oznacza to, że „produktem” jest nie tyle sam odpad, ile obietnica jego zgodnego z prawem zutylizowania, a więc usunięcia go z pola odpowiedzialności wytwórcy. Mechanizm ten jest niemal identyczny jak w przypadku patologii rynku żywności opisywanych przez badaczy przestępczości gospodarczej; tam również mamy do czynienia z obejściem systemu kontroli państwowej (sanitarnej i weterynaryjnej), fałszowaniem pochodzenia towaru i wtłaczaniem go do równoległego kanału dystrybucji poza oficjalnym, nadzorowanym rynkiem detalicznym. W obu przypadkach chodzi więc o powstanie alternatywnego kanału obrotu – w żywności jest to kanał dystrybucji produktu niecertyfikowanego, a w odpadach – kanał „utylizacji” pozorowanej, w której dokumenty mają potwierdzać czynność, która realnie nie nastąpiła. Takie ujęcie pozwala uznać nielegalny obrót odpadami nie za margines gospodarki odpadami, ale za odrębny, zorganizowany segment gospodarki przestępczej, działający w oparciu o rachunek zysku i ryzyka⁶.

Nielegalny obrót odpadami charakteryzuje się wysokim stopniem zorganizowania i wykorzystywaniem pozornie legalnych struktur gospodarczych, co znacznie utrudnia jego wykrycie. Zjawisko to łączy się również z praniem pieniędzy, oszustwami podatkowymi i korupcją, co czyni je jednym z najbardziej kompleksowych rodzajów przestępczości gospodarczej w Europie. Według danych Europolu z 2020 r. przychody z nielegalnego handlu odpadami niebezpiecznymi w Unii Europejskiej szacowano na 1,5 do 1,8 mld euro, natomiast z odpadów nieklasyfikowanych jako niebezpieczne – od 1,3 do nawet 10,3 mld euro rocznie⁷.

Przestępstwa przeciwko środowisku są traktowane jako kluczowe zagrożenia dla bezpieczeństwa, ponieważ przynoszą wysokie zyski przy stosunkowo niskim ryzyku

⁵ P. Chorbot, *Nielegalny obrót odpadami. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, Warszawa 2019, s. 11–15, 185–200.

⁶ Ibidem, s. 142–160, 200–215.

⁷ Europol, *Environmental crime...*, s. 13.

wykrycia. Ponadto zmiany klimatyczne stanowią czynnik napędzający, jak i ułatwiający rozwój tej formy przestępczości, wpływając na wzrost popytu na nielegalne surowce, zwiększoną presję na zasoby naturalne oraz pojawienie się nowych okazji do nadużyć w sektorach związanych z ochroną środowiska. Z perspektywy kryminologicznej przestępczość odpadowa ma charakter zarówno ekonomiczny, jak i społeczny – prowadzi nie tylko do poważnych strat finansowych i degradacji środowiska, lecz także podważa zaufanie do instytucji publicznych i mechanizmów ochrony środowiska. W konsekwencji utrwała poczucie bezkarności sprawców i osłabia społeczne przekonanie o skuteczności państwa w egzekwowaniu prawa. W odróżnieniu od klasycznych przestępstw przeciwko życiu czy mieniu przestępczość środowiskowa ma charakter ukryty i długofalowy – skutki takich działań ujawniają się po latach, a odpowiedzialność sprawców często rozmywa się w strukturach organizacyjnych przedsiębiorstw.

Ramy prawne i odpowiedzialność karna

Zjawisko przestępczości odpadowej nie może być analizowane w oderwaniu od rozwoju systemu prawnego. Jak wskazuje Elżbieta Zębek, współczesny model gospodarki odpadami stanowi efekt długotrwałego procesu implementacji przepisów prawa międzynarodowego i unijnego do porządku krajowego⁸. Z biegiem lat doprowadziło to do wykształcenia kompleksowego systemu regulacji obejmującego nie tylko aspekty administracyjne, ale również sankcje karne i finansowe, mające na celu przeciwdziałanie nielegalnym praktykom w obszarze gospodarowania odpadami⁹.

Wzrost masy wytwarzanych odpadów i ich różnorodność doprowadziły do pogłębiania problemów środowiskowych, w tym zagrożeń dla zdrowia ludzi i zwierząt¹⁰. Odpady niebezpieczne, zawierające metale ciężkie, dioksyne, pestycydy czy PCB, mogą przez dziesięciolecia pozostawać w środowisku, powodując długofalowe skutki toksykologiczne i ekologiczne. Nielegalne składowanie lub spalanie tego typu substancji prowadzi do skażenia gleb i wód oraz do emisji toksyn do atmosfery, co uzasadnia konieczność tworzenia skutecznych mechanizmów nadzoru i egzekwowania prawa w zakresie gospodarki odpadami.

Rozwój przepisów dotyczących gospodarki odpadami stanowi zatem odpowiedź na narastające opisane wcześniej problemy środowiskowe i ekonomiczne. Ewolucja regulacji prawnych – od pierwszych norm dotyczących ochrony przyrody po współczesne zintegrowanie systemu zarządzania odpadami – odzwierciedla rosnącą świadomość, że skuteczna ochrona środowiska wymaga nie tylko działań administracyjnych, lecz także odpowiedzialności karnej i międzynarodowej współpracy instytucjonalnej.

Wiodącym aktem krajowym regulującym gospodarowanie odpadami jest ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach (Dz.U. z 2022 r., poz. 699 z późn. zm.). Ten akt prawny wdraża szereg przepisów unijnych, tworząc podstawę krajowego systemu gospodarki

⁸ E. Zębek, *Zasady gospodarki odpadami w ujęciu prawnym i środowiskowym*, Olsztyn 2018, s. 11-12.

⁹ Ibidem, s. 288-312.

¹⁰ Ibidem, s. 11.

odpadami. Zgodnie z jej założeniami przedsiębiorcy są zobowiązani do prowadzenia działalności zgodnie z zasadami hierarchii postępowania z odpadami, obejmując kolejno: zapobieganie powstawaniu odpadów, przygotowanie do ponownego użycia, recykling, odzysk i ostateczne unieszkodliwianie. W praktyce jednak przestrzeganie tych zasad często ma charakter deklaracyjny, a brak odpowiedniego nadzoru oraz zbyt niskie sankcje administracyjne prowadzą do sytuacji, w której przedsiębiorcy kalkulują ryzyko ekonomiczne i świadomie decydują się na działania niezgodne z prawem, zakładając, że potencjalne kary będą niższe niż osiągnięte korzyści finansowe. Zjawisko to jest szczególnie widoczne w sektorze transportu i przetwarzania odpadów, gdzie kontrola jest trudna ze względu na wielość pośredników i dużą mobilność ładunków.

Punktem centralnym dla oceny nielegalnego obrotu odpadami w perspektywie prawa karnego jest art. 183 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 383; dalej jako k.k.), zaliczony do przestępstw przeciwko środowisku. Przepis ten penalizuje m.in. usuwanie, gromadzenie, transportowanie, przetwarzanie, odzysk, unieszkodliwianie oraz składowanie odpadów wbrew przepisom, w sposób mogący zagrozić życiu lub zdrowiu człowieka lub spowodować pogorszenie stanu środowiska. Jest to konstrukcja typizująca przestępstwo narażenia dobra prawnego o charakterze zbiorowym, jakim jest bezpieczeństwo ekologiczne, a nie wyłącznie naruszenia indywidualnego dobra konkretnej jednostki. Ustawodawca świadomie przyjął tu model penalizacji zagrożenia, a nie wyłącznie skutku – odpowiedzialność karna pojawia się, gdy działanie może doprowadzić do pogorszenia stanu środowiska, nawet jeśli ten skutek jeszcze nie nastąpił, co czyni normę karną instrumentem prewencyjnym. Istotna jest także wysokość sankcji – zasadniczo od roku do lat 10 pozbawienia wolności – która lokuje te zachowania wyżej niż zwykle wykroczenia środowiskowe i sygnalizuje, że państwo traktuje je jako przestępczość o istotnym ciężarze społecznym. Ponadto art. 183 k.k. przewiduje zaostrzone konsekwencje w przypadkach obrotu odpadami niebezpiecznymi, w tym zwłaszcza w sytuacji transgranicznego przemieszczania odpadów, gdzie możliwe jest orzeczenie kary sięgającej nawet 12 lat pozbawienia wolności. Ta surowość nie jest wyłącznie deklaracją legislacyjną; w praktyce organy ścigania łączą zarzuty z art. 183 k.k. z kwalifikacją udziału w zorganizowanej grupie przestępczej, prania pieniędzy i fałszowania dokumentów, co winduje sprawę z poziomu „dzikiego wysypiska” na poziom przestępczości gospodarczej wysokiego ryzyka¹¹.

W praktyce ścigania przestępczości odpadowej kluczowym wyzwaniem jest identyfikacja sprawcy rzeczywistego, a nie wyłącznie formalnego. Spółki zajmujące się „zagospodarowaniem odpadów” są często utrzymywane w gotowości krótkoterminowej – otwiera się podmiot gospodarczy, uzyskuje (albo próbuje uzyskać) zezwolenia, podpisuje umowy przejęcia odpadów od podmiotów przemysłowych, przyjmuje odpady, deponuje je w taniej wynajętej hali, po czym natychmiast znika z rynku, zostawiając problem właścicielowi nieruchomości lub gminie. Formalnie prezesem bywa osoba

¹¹ Art. 183 k.k.

podstawiona, bez majątku i bez realnej kontroli decyzyjnej, co utrudnia dochodzenie roszczeń odszkodowawczych i egzekucję kosztów utylizacji. Konstrukcja art. 183 k.k. jest w tym kontekście istotna. Obejmuje ona także odpowiedzialność osób, które przez swoje zaniechanie lub świadome tolerowanie bezprawnych praktyk dopuściły do nielegalnego gospodarowania odpadami. Oznacza to, że zarzut może zostać postawiony także osobom zobowiązanym do nadzoru nad procesem gospodarowania odpadami, a nie tylko tym, którzy fizycznie uczestniczyli w składowaniu, usuwaniu, przetwarzaniu, zbieraniu, unieszkodliwianiu czy transporcie. Taka konstrukcja jest zbliżona do rozwiązań analizowanych w literaturze poświęconej przestępczości na rynku żywności, gdzie również akcentuje się konieczność „przebicia” fasady formalnych struktur własności i dotarcia do rzeczywistego organizatora procedury, a nie zatrzymywania się na osobach wykonujących wyłącznie czynności techniczne. Z punktu widzenia polityki kryminalnej to przesunięcie ciężaru odpowiedzialności jest logiczne – bez odpowiedzialności organizatora przestępczy model gospodarki odpadowej pozostaje ekonomicznie opłacalny, ponieważ ryzyko ponosi wyłącznie osoba, na którą zarejestrowana jest nielegalna działalność¹².

Wymiar transgraniczny i instytucjonalny

Istotnym elementem nielegalnego obrotu odpadami jest jego komponent transgraniczny. Polska, ze względu na położenie geograficzne oraz relatywnie niższe koszty prowadzenia działalności gospodarczej w sektorze gospodarki odpadami, stała się jednym z głównych kierunków nielegalnego przywozu odpadów (w tym odpadów niebezpiecznych) z innych państw Unii Europejskiej. Mechanizm tego procedury jest stosunkowo prosty – odpad niebezpieczny, którego zgodne z prawem zagospodarowanie w kraju pochodzenia byłoby kosztowne, zostaje formalnie oznaczony jako odpad przeznaczony do dalszego przetworzenia lub odzysku materiałowego, a następnie kierowany do Polski. W praktyce trafia jednak nie do instalacji spełniających odpowiednie standardy środowiskowe, lecz do nielegalnych magazynów lub wyrobisk.

Zjawisko to doprowadziło do umiędzynarodowienia problemu i sprawiło, że nielegalny obrót odpadami przestał być traktowany wyłącznie jako kwestia krajowej polityki odpadowej. W konsekwencji został przeniesiony na poziom regulacji unijnej. Przez wiele lat podstawowym aktem prawnym w tym zakresie było rozporządzenie (WE) nr 1013/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady dotyczące transgranicznego przemieszczania odpadów, implementujące postanowienia Konwencji bazylejskiej oraz ustanawiające mechanizmy zgłoszeń, zgody i monitorowania przewozu określonych kategorii odpadów¹³. W 2024 r. przyjęto jednak nową regulację – rozporządzenie (UE)

¹² P. Chorbót, op. cit., s. 101–120, 185–200.

¹³ Rozporządzenie (WE) nr 1013/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 14 czerwca 2006 r. w sprawie przemieszczania odpadów (Dz.U. L 190 z 12.7.2006, s. 1–98), EUR-Lex.

2024/1157 z dnia 11 kwietnia 2024 r.¹⁴, które zastąpiło dotychczasowe ramy prawne i wprowadziło dalej idące wymogi w zakresie kontroli, cyfryzacji zgłoszeń, przejrzystości łańcuchów transportu oraz ograniczeń wywozu odpadów poza Unię Europejską. Celem tej reformy jest ograniczenie zjawiska „eksportowania problemu odpadowego” do państw o słabszym nadzorze środowiskowym oraz zwiększenie odpowiedzialności podmiotów uczestniczących w transporcie odpadów na każdym etapie. W praktyce nowe przepisy wzmacniają podstawy prawne do ścigania podmiotów zaangażowanych w transgraniczny obrót odpadami niebezpiecznymi, a także ułatwiają organom ścigania wykazywanie nielegalności przywozu zarówno w świetle prawa krajowego, jak i bezpośrednio obowiązującego prawa unijnego¹⁵.

System kontroli i nadzoru nad gospodarką odpadami w Polsce opiera się na współdziałaniu wielu instytucji, w tym Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska, wojewódzkich inspektoratów ochrony środowiska, Państwowej Straży Pożarnej oraz Inspekcji Transportu Drogowego. Organy te odpowiadają za monitorowanie procesów transportu, magazynowania, przetwarzania i unieszkodliwiania odpadów, a także za kontrolę legalności działalności podmiotów funkcjonujących w tym sektorze. Mimo rozbudowanego systemu instytucjonalnego nadal istnieją luki umożliwiające rozwój nielegalnych praktyk w obszarze gospodarki odpadami, co potwierdza potrzebę dalszego wzmacniania nadzoru, współpracy międzynarodowej oraz skuteczniejszego egzekwowania prawa.

Nielegalny obrót odpadami nie stanowi jedynie naruszenia przepisów administracyjnych, lecz realne zagrożenie dla zdrowia ludzi oraz jakości środowiska naturalnego, ponieważ nielegalny transport i składowanie odpadów prowadzą często do kolejnego, niezwykle niebezpiecznego zjawiska – pożarów składowisk odpadów, które w ostatnich latach stały się jednym z najbardziej widocznych symptomów przestępczości odpadowej w Polsce. Zjawisko to jest szczególnie groźne, ponieważ oprócz strat materialnych powoduje poważne skażenie środowiska. Z danych Komendy Głównej Państwowej Straży Pożarnej wynika, że w latach 2017–2022 w Polsce odnotowano ponad 750 pożarów miejsc gromadzenia odpadów, z czego najwięcej (243 zdarzenia) w roku 2018. W kolejnych latach liczba pożarów stopniowo malała, co może świadczyć o częściowej poprawie skuteczności kontroli i nadzoru nad gospodarką odpadami. Najwięcej incydentów odnotowano w województwach łódzkim, śląskim i dolnośląskim, czyli w regionach o dużej koncentracji zakładów przemysłowych i magazynów odpadów¹⁶.

Porzucanie odpadów niebezpiecznych niesie ze sobą poważne konsekwencje środowiskowe, zdrowotne i ekonomiczne. Skutkuje ryzykiem przenikania substancji

¹⁴ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1157 z dnia 11 kwietnia 2024 r. w sprawie przemieszczania odpadów, zmiany rozporządzeń (UE) nr 1257/2013 i (UE) 2020/1056 oraz uchylenia rozporządzenia (WE) nr 1013/2006 (tekst mający znaczenie dla EOG) (Dz.U. L 2024/1157 z 30.4.2024), EUR-Lex.

¹⁵ *Zmiany w przepisach dotyczących transgranicznego przemieszczania odpadów*, <https://www.gov.pl/web/gios/zmiany-e-przepisach-dotyczacych-transgranicznego-przemieszczania-odpadow> (data dostępu: 18.10.2025).

¹⁶ Zob. Najwyższa Izba Kontroli, *Zapobieganie pożarom miejsc gromadzenia odpadów*, Warszawa 2023.

toksycznych do gleby i wód gruntowych, emisją lotnych związków organicznych do powietrza oraz stwarza zagrożenie pożarowe i wybuchowe. Pożary nielegalnych składowisk mają znaczenie nie tylko dowodowe – często służą zacieraniu śladów przestępczej działalności – lecz również toksykologiczne, ponieważ spalanie odpadów chemicznych prowadzi do emisji związków mogących powodować ostre zatrucia oraz długofalowe skutki kancerogenne.

Koszty środowiskowe i zdrowotne ponoszą w pierwszej kolejności społeczności lokalne, w tym gminy i mieszkańcy, którzy mają ograniczony wpływ na to, że w sąsiedztwie ich domów ktoś wynajął halę „na przechowanie towaru”, faktycznie organizując w niej nielegalne składowisko. Obciążenia finansowe związane z usuwaniem takich odpadów spadają najczęściej na jednostki samorządu terytorialnego, ponieważ podmioty odpowiedzialne za ich porzucenie znikają lub okazują się niewypłacalne.

Sytuacja ta jest porównywalna do patologii występujących na rynku żywności, wskazywanych w literaturze kryminologicznej – w obu przypadkach społeczeństwo ponosi ryzyko zdrowotne i ekonomiczne wynikające z działań grup przestępczych, które uzyskały nieuprawnioną przewagę konkurencyjną poprzez obchodzenie standardów bezpieczeństwa. Z punktu widzenia polityki kryminalnej oznacza to, że przestępczość odpadowa ma wymiar nie tylko ekologiczny, lecz również zdrowia publicznego i bezpieczeństwa ekonomicznego wspólnot lokalnych. Uzasadnia to traktowanie jej jako poważnej formy przestępczości gospodarczej, a nie elementu drobnej szarej strefy¹⁷.

W wielu przypadkach ogniska pożarów w nielegalnych składowiskach mają charakter celowy i służą zacieraniu śladów nielegalnego magazynowania lub porzucania odpadów. Takie działania stanowią klasyczny przykład tzw. ciemnej liczby przestępstw – zjawiska opisywanego w kryminologii jako obszar nieujawnionych naruszeń prawa, które wymykają się oficjalnym statystykom. Istnienie tej szarej strefy w gospodarce odpadami znacząco utrudnia skuteczny nadzór, egzekwowanie prawa i sprzyja dalszemu rozwojowi przestępczości środowiskowej. Mimo ogólnego spadku liczby pożarów w ostatnich latach problem ten wciąż wymaga konsekwentnych działań kontrolnych i wzmocnienia współpracy między instytucjami krajowymi i unijnymi. Każdy incydent tego rodzaju stanowi bowiem nie tylko naruszenie przepisów o ochronie środowiska, ale także przejaw zorganizowanej działalności przestępczej, której skutki mogą utrzymywać się w środowisku przez dziesięciolecia.

Efektywność systemu gospodarki odpadami można mierzyć relacją między ilością odpadów poddawanych odzyskowi a masą kierowaną do unieszkodliwiania¹⁸. Wysoki odsetek składowych lub porzucanych odpadów świadczy o nieskuteczności mechanizmów kontrolnych i egzekucyjnych. Z perspektywy kryminologicznej takie luki w systemie sprzyjają rozwojowi szarej strefy odpadowej, w której nielegalne podmioty, kierując się zyskiem, omijają obowiązujące normy, generując tym samym wysokie ryzyko ekologiczne i społeczne.

¹⁷ P. Chorbot, op. cit., s. 155–160, 250–260.

¹⁸ E. Zębek, op. cit., s. 12.

Ryc. 1. Liczba pożarów miejsc gromadzenia odpadów w poszczególnych latach

Źródło: dane Komendy Głównej PSP.

Niewłaściwa gospodarka odpadami oddziałuje nie tylko na środowisko, ale również na strukturę społeczną i strukturę gospodarczą. Może prowadzić do napięć społecznych, konfliktów lokalnych oraz strat ekonomicznych wynikających z degradacji środowiska¹⁹. Zgodnie z zasadami prawa ochrony środowiska, w tym zasadą przezorności, prewencji, naprawy szkód u źródła oraz zasadą „płaci zanieczyszczający”²⁰, przeciwdziałanie przestępczości odpadowej wymaga kompleksowego podejścia, obejmującego nie tylko doskonalenie przepisów prawnych, ale także rozwój systemów nadzoru, monitoringu i wczesnego reagowania. Tylko w ten sposób możliwe jest skuteczne ograniczanie ryzyka nielegalnego składowania, spalania i porzucania odpadów.

Państwo wprowadziło w ostatnich latach kilka kierunkowych mechanizmów uszczelniających rynek odpadowy. Po pierwsze, zaostrzono sankcje karne w obszarze gospodarki odpadami, w tym w zakresie przywozu odpadów niebezpiecznych spoza kraju, aby zbliżyć zagrożenie karą do poziomu znanego z klasycznych przestępstw gospodarczych. Po drugie, wzmocniono kontrolę administracyjną poprzez wymaganie zabezpieczeń finansowych (np. gwarancji bankowych, polis ubezpieczeniowych) przy wydawaniu zezwoleń na zbieranie i przetwarzanie odpadów, tak aby w razie „ucieczki” podmiotu odpowiedzialnego istniały środki na usunięcie odpadów z nielegalnego magazynu bez natychmiastowego obciążania gminy. Po trzecie, wzmocniono wyspecjalizowane struktury dochodzeniowo-śledcze policji i prokuratury, które zajmują się wyłącznie przestępczością odpadową i traktują ją jako działalność o charakterze zorganizowanym. Po czwarte, na poziomie unijnym zaostrzono reżim transgranicznego przemieszczania odpadów (rozporządzenie 2024/1157)²¹, kładąc nacisk na pełną identyfikowalność strumienia odpadu oraz cyfrowy nadzór nad jego przemieszczaniem. Te narzędzia są spójne z logiką polityki kryminalnej, która zakłada, że samo zaostrzenie sankcji nie wystarczy, jeśli organy nadzoru środowiskowego i samorządy nie mają środków prawnych i finansowych, by szybko zareagować na ujawnione składowisko. W literaturze podkreśla się konieczność dalszego wzmacniania Inspekcji Ochrony Środowiska, rozwijania współpracy między służbami skarbowymi, celnymi i środowiskowymi oraz pełnej cyfryzacji monitorowania przewozu odpadów w skali krajowej i transgranicznej. W przeciwnym razie rynek nielegalnej „utylicacji” pozostanie ekonomicznie opłacalny, a koszt ekologiczny i finansowy nadal będzie przerzucany na społeczności lokalne²².

Podsumowanie

Konkludując rozważania przedstawione w niniejszym artykule, należy stwierdzić, że nielegalny obrót odpadami powinien być kwalifikowany w nauce prawa karnego i kryminologii nie jako działalność incydentalna, lecz jako wykształcony podsystem

¹⁹ Ibidem, s. 11–12.

²⁰ Ibidem, s. 11–15, 70.

²¹ Rozporządzenie (UE) 2024/1157 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 kwietnia 2024 r. w sprawie przemieszczania odpadów (Dz.U. L 2024/1157 z 30.4.2024).

²² P. Chorbot, op. cit., s. 270, 300–320.

przestępczości zorganizowanej o skutkach wielowymiarowych: środowiskowych, zdrowotnych, finansowych oraz systemowych. Analiza normatywna prowadzi do wniosku, że aktualny model reakcji państwa – oparty na penalizacji zachowań stwarzających zagrożenie dla środowiska i zdrowia człowieka, zaostrzeniu sankcji oraz możliwości przypisania odpowiedzialności osobom faktycznie kierującym procesem zagospodarowania odpadów – jest kierunkowo prawidłowy, lecz niewystarczający w perspektywie prewencji ogólnej. Utrwalone mechanizmy działania podmiotów zaangażowanych w obrót odpadami, w tym wykorzystywanie podmiotów krótkotrwałych o charakterze „słupów”, wskazują na konieczność dalszego przesunięcia ciężaru odpowiedzialności z poziomu wykonawczego na poziom decyzyjny i kapitałowy. Oznacza to, że skuteczna polityka kryminalna w tym obszarze powinna iść w stronę powiązania zezwoleń środowiskowych, uprawnień do prowadzenia działalności odpadowej oraz możliwości przyjmowania odpadów wysokiego ryzyka z osobistą odpowiedzialnością majątkową i karną osób rzeczywiście zarządzających podmiotami odpowiedzialnymi, a nie jedynie formalnie w nich figurujących. Z punktu widzenia dogmatyki prawa karnego jest to istotne dlatego, że tylko taka konstrukcja może realnie przełamać ekonomiczną opłacalność procederu i przekształcić go z działalności niskiego ryzyka i wysokiego zysku w działalność wysokiego ryzyka o ograniczonej stopie zwrotu.

Wnioskiem o charakterze systemowym jest także to, że nielegalny obrót odpadami należy ujmować w kategoriach bezpieczeństwa publicznego i bezpieczeństwa środowiskowego państwa, a nie wyłącznie w kategoriach naruszenia obowiązków administracyjnych w zakresie gospodarowania odpadami. Skala zagrożeń wynikających z niekontrolowanego przemieszczania i porzucania odpadów, w tym odpadów niebezpiecznych, uzasadnia traktowanie tego zjawiska na równi z innymi formami przestępczości gospodarczej o charakterze transgranicznym. Taki sposób kwalifikacji ma konsekwencje praktyczne: po pierwsze, wymaga stałej współpracy struktur odpowiedzialnych za kontrolę środowiskową, wyspecjalizowanych komórek organów ścigania oraz administracji skarbowej i celnej; po drugie, wymaga trwałego monitorowania przepływu odpadów w ujęciu transgranicznym przy użyciu narzędzi teleinformatycznych pozwalających na identyfikację źródła pochodzenia odpadu oraz faktycznego miejsca jego zdeponowania; po trzecie, wymaga zagwarantowania, że środki finansowe służące usunięciu skutków bezprawnego gospodarowania odpadami będą zabezpieczone przed powstaniem szkody, a nie dopiero dochodzone po jej ujawnieniu. Innymi słowy, dalszy rozwój regulacji i praktyki stosowania prawa powinien zmierzać do tego, aby odpowiedzialność karna, odpowiedzialność organizacyjna i odpowiedzialność ekonomiczna były ze sobą sprzężone, ponieważ tylko wtedy można mówić o realnej prewencji ogólnej i indywidualnej w obszarze przestępczości odpadowej.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Chorbot P., *Nielegalny obrót odpadami. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, Warszawa 2019.
- Najwyższa Izba Kontroli, *Zapobieganie pożarom miejsc gromadzenia odpadów*, Warszawa 2023.
- Zębek E., *Zasady gospodarki odpadami w ujęciu prawnym i środowiskowym*, Olsztyn 2018.

Akty prawne

- Rozporządzenie (WE) nr 1013/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 14 czerwca 2006 r. w sprawie przemieszczania odpadów (Dz.U. L 190 z 12.7.2006, s. 1–98), EUR-Lex.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1157 z 11 kwietnia 2024 r. w sprawie przemieszczania odpadów, zmiany rozporządzeń (UE) nr 1257/2013 i (UE) 2020/1056 oraz uchylenia rozporządzenia (WE) nr 1013/2006 (Tekst mający znaczenie dla EOG) (Dz.U. L 2024/1157 z 30.4.2024), EUR-Lex.
- Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 383).
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach (Dz.U. z 2022 r., poz. 699 z późn. zm.).

Źródła internetowe

- Europol, *Environmental crime in the age of climate change threat assessment*, <https://www.europol.europa.eu/publications-events/publications/environmental-crime-in-age-of-climate-change-2022-threat-assessment>.
- United Nations Environment Programme (UNEP), Interpol, *The rise of environmental crime: a growing threat to natural resources, peace, development and security*, <https://www.interpol.int/en/content/download/5099/file/UNEP-INTERPOL%20Report%20The%20Rise%20of%20Environmental%20Crime.pdf>.
- Zmiany w przepisach dotyczących transgranicznego przemieszczania odpadów*, <https://www.gov.pl/web/gios/zmiany-e-przepisach-dotyczacych-transgranicznego-przemieszczania-odpadow>.

Contemporary waste crime in a criminological perspective

Summary

Waste crime has become one of the most serious contemporary threats to environmental and public security. It combines elements of economic, environmental, and organized crime, generating significant financial, social, and ecological losses. In recent years, Poland has faced an increase in illegal waste transport, storage, and landfill fires releasing toxic substances into the environment. The purpose of this article is to present waste crime from a criminological perspective by analysing its origins, economic mechanisms, legal and institutional frameworks, and environmental, social, and economic impacts. The authors highlight systemic deficiencies in environmental supervision and criminal enforcement that contribute to the persistence of illegal waste management. Combating waste crime requires an interdisciplinary approach integrating criminal, administrative, and environmental law. Strengthening institutional control, developing specialized investigative units, and implementing early-warning systems are essential. In the long term, enhancing environmental awareness and redefining social and legal responsibility for the environment as a common good remain key priorities.

Keywords: waste crime, environmental crime, waste management, criminal liability, environmental supervision, ecological impact